

Леся ГОЛОМІДОВА,
старший викладач кафедри міжнародних комунікацій Ужгородського національного університету, аспірант кафедри германських мов та перекладознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Україна, Ужгород) golomidovalesja@mail.com

СИМВОЛІЧНІСТЬ ОБРАЗУ ЖІНКИ В НОВЕЛІ «ТОНКА» РОБЕРТА МУЗІЛЯ

У статті зроблено спробу дослідити теоретичний аспект питання символізації художніх образів. Окреслено шляхи реалізації символічного образу жінки у текстовій структурі новели Р. Музіля «Тонка» з циклу «Три жінки». Мовою оригіналу наводяться приклади символізації метафоричних образів, які нерозривно пов'язані з жіночим образом. Акцентовано увагу також на ролі й функції символів в образотворенні австрійського письменника в контексті малої прози. Вказано на їхнє значення та місце в художніх творах як одного з ключових елементів композиції.

Ключові слова: символ, символізація, художній образ, образ-символ, метафора, новелістика.
Лит. 10.

Lesja HOLOMIDOVA,
Senior Lecturer of International Communications Department, Uzhhorod National University Postgraduate of Germanic Languages and Translation Sciences Department, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Ukraine, Uzhhorod)
golomidovalesja@mail.com

SYMBOLISM OF WOMAN'S IMAGE IN THE NOVEL «TONKA» BY ROBERT MUSIL

The attempt is made to research the theory concerning symbol and symbolism of artistic image. The ways of symbolic woman's image are interpreted in the textual structure of «Tonka» by Robert Musil from the series «Three women». The examples of symbolizing of metaphoric images, connected with woman's image, are given in German. The attention is focused on the role and function of symbols in image building made by Austrian writer in the context of short fiction. The emphasis is made on their meanings and their roles in the texts as the key points of the composition.

Key words: symbol, symbolizing, artistic image, image-symbol, metaphor, novels.
Ref: 10.

Леся ГОЛОМІДОВА,
старший преподаватель кафедры международных коммуникаций Ужгородского национального университета, аспирант кафедры германских языков и переводоведения Дрогобычского державного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Ужгород) golomidovalesja@mail.com

СИМВОЛІЧНОСТЬ ОБРАЗА ЖЕНЩИНЫ В НОВЕЛЛЕ «ТОНКА» РОБЕРТА МУЗИЛЯ

В статье предпринята попытка исследовать теоретический аспект вопроса символизации художественных образов. Определены пути реализации символического образа женщины в структуре текста новеллы «Тонка» с цикла «Три женщины». На языке оригинала приведены при-

меры символизации метафорических образов, которые неразрывно связаны с женским образом. Акцентируется внимание также на роли и функции символов в образотворении австрийского писателя в контексте малой прозы. Указано на их значение и место в художественных произведениях как одного с ключевых элементов композиции.

Ключевые слова: символ, символизация, художественный образ, образ-символ, метафора, новеллистика.

Лит. 10.

Постановка проблеми. Творча діяльність Роберта Музіля припадає на 20 – 30-ті роки ХХ ст. – добу соціальних змін у німецькомовному просторі. В цей період більшість австрійських письменників ґрунтує свої погляди на асоціативному переосмисленні сутності знакових філософських, політичних, суспільних і духовних явищ. Рецептивний рух німецького, австрійського та швейцарського письменства початку ХХ ст., як зазначає дослідник австрійської літератури І. Зимомря, насичений своєрідними уявленнями, визначеннями, судженнями, які у літературознавчих інтерпретаціях позначені неодноточними оцінками [2, 5]. Йдеться про значний вплив на літературний процес цього періоду а) міфологізації (в подальшому деміфологізації); б) утвердження ілюзорної дійсності на рівні сталої норми; в) використання алегорій, багатоплановості образів, підтекстів, символів; г) взаємопроникнення зовнішнього, конкретно-реального й внутрішнього. В цьому контексті новелістика Р. Музіля демонструє яскравий приклад самобутності, який доцільно розглядати крізь призму сучасних теоретичних методів і концепцій.

Аналізуючи новели «Тонка», «Португалка» й «Гріджія», які ввійшли до збірки «Три жінки», реципієнт відразу помічає значну кількість натяків й умовних знаків, що майстерно вплетені в художню тканину текстів усіх трьох новел Р. Музіля. Передусім мова йде про багатоплановість художнього зображення, раціональні настанови якого органічно вписані в контекст психологізму модерністського наративу кінця ХІХ – початку ХХ століть. У світлі цього така форма асоціативного переосмислення явищ як символ постає невід’ємним елементом системи образів, демонструючи ідейно-естетичну цілісність художніх творів Р. Музіля.

Аналіз досліджень. Експурс у віддалену історію засвідчує, що поняття «символу» відоме ще з часів Давньої Греції. Ще античні мислителі Платон та Аристотель пов’язували звучання слова з його значенням. Цей різновид образності, як зазначено у літературознавчих словниках Ю. Коваліва, В. Лесина, О. Пулинця, нерідко вживався у творах Алкея, Апулея, Вергілія, Гомера, Горация, Овідія, трактатах Цицерона, а також у міфах, причтах, текстах Святого Письма, тощо. Кожна епоха висувала свої специфічні проблеми, пов’язані символікою текстів художньої літератури. До прикладу, як підкреслює Ю. Ковалів, у добу Середньовіччя символ став певним уособленням сутності Бога; у період Ренесансу, посилюється інтуїтивність сприйняття символу в його незамкнутій багатозначності, що вплинуло на подальшу рецепцію символу в естетичі та літературі [4, 389].

У ХХ ст. до свого емпіричного матеріалу поняття символу і символіки включало чимало дослідників, в тому числі С. Аверінцев, Н. Арутюнова, Л. Бенуас, О. Веселовський, В. Виноградов, А. Голан, Х. Керлот, Р. Кох, А. Лосєв, Ю. Лотман, М. Мамардашвілі, М. Рубцов, К. Свасьян, С. Сичова, В.Г. Соколь, Б. Успенський, З. Фройд, А. Шевченко, К. Юнг та ін.

У літературознавстві існує ціла низка праць, які присвячені дослідженням життєвого й творчого шляху Р. Музіля, особливостям поетики та рецепції його прози. Відомими в цій площині є розвідки К. Айбла, М. Ауге, А. Бангерта, А. Белобратова, Е. Боа, К. Брюнінга, К. Булманна, У. Веддера, Д. Давліанідзе, Д. Загонського, І. Зимомрі,

А. Карельського, К. Коріно, О. Логвиненка, І. Мегели, А. Науменка, Н. Павлової, Т. Пекара, І. Плаксіної, Я. Поліщука, Ю. Прохаська, М. Раух, Т. Світельської, І. Солоділової, К.О. Сьйогрен, В. Фанти, А. Фірзе, К. Шахової, М. Якоба та ін.

Мета статті полягає у спробі висвітлення ролі та функції символів у новелі «Тонка», а також простеження шляхів реалізації символів у контексті образотворення автора, вказуючи на їхнє місце та значення в художніх творах Р. Музіля як одного з ключових елементів композиції.

Виклад основного матеріалу. Впродовж своєї творчої діяльності Р. Музіль чітко дотримувався особистих уявлень про людину, природу та світ. Їхнє ідейно-естетичне відображення реципієнт відразу ж помічає у відомих творах письменника: «Людина без властивостей» («Der Mann ohne Eigenschaften», 1931–32), «Сум'яття вихованця Терлеса» («Die Verwirrungen des Zöglings Törless», 1906), циклах новел «Об'єднання» («Die Vereinigungen», 1911), «Три жінки» («Drei Frauen», 1924). Щоразу апелюючи до традиції послідовного раціоналізму, автор дедалі глибше занурює своїх героїв до внутрішнього, духовного, ірраціонального світу символів і знаків.

Вже сама назва збірки «Три жінки» вказує на центральну постать циклу. Без жодної завуальованості кожна з новел названа іменем головної героїні. Обравши своєрідну форму розповіді, – кризь візію «іншого», – Р. Музіль зобразив жінку як певну загадку чи таємницю. Жіночі образи уособлюють дещо незвичайне, уподібнене, алегоричне, метафоричне й символічне. Так, героїня однойменної новели Гріджія зображена як частина природи, яка, наче марево, може довести до загибелі чоловіка. Суттєво іншою постає шляхетна аристократка Португалка – віддзеркалення розважливості та мудрості. У свою чергу, в образі Тонки втілено парадоксальне явище – раціональності й ірраціонального.

Тонка, представлена кризь спогади протагоніста, що підсилює, як зауважує дослідниця А. Ренієр-Сервранекс, заплутаність, багатозначність, дифузійно й казково нерéalність дійсності [9, 81]. Відтак, читаючи перші рядки новели, в свідомості реципієнта одна за одною виникають різні асоціації: «An einem Zaun. Ein Vogel sang. Die Sonne war dann schon irgendwo hinter den Büschen. Der Vogel schwieg. Es war Abend. Die Bauernmädchen kamen singend über die Felder. Welche Einzelheiten! Ist es Kleinigkeit, wenn solche Einzelheiten sich an einen Menschen helfen? Wie Kletten!? Das war Tonka» [5, 84] / «На паркані. Співає птах. Сонце вже було десь за кущами. Птах замовк. Настав вечір. Селянські дівчата проходили кризь поля, співаючи. Які деталі! Та хіба ж це дрібниці, коли такі деталі допомагають людині? Який ще реп'ях!? Це була Тонка» (переклад – Л. Г.). Без подальшого роздуму в пам'яті головного героя постає образ Тонки, власне, як уособлення чогось простого, зрозумілого, наївного, природного й реального. Природність і простоту випромінюють її обличчя, очі, посмішка, які надалі неодноразово виринають в його спогадах: «... ihr Gesicht hatte, ohne schön zu sein; etwas Deutliches und Bestimmtes. Nichts darin hatte jenes Kleine, lustig Weibliche, das nur durch Anordnung wirkt; Mund, Nase, Augen standen deutlich für sich, vertrugen es auch für sich betrachtet zu werden, ohne durch anderes zu entzücken als ihrem Freimut und die über ganze genossene Frische. Es war seltsam, dass ein so heiterer Blick saß wie ein Pfeil mit einem Wiederhaken, und sie scheint sich selbst daran wehgetan zu haben» [5, 87] / «... в її обличчі, хоч і не вродливому, було щось виразне та зрозуміле. В нім не було найменшої дрібниці від вдаваного специфічно жіночного; рот, ніс, очі були просто собою, не потребуючи жодних доповнень, підкуповуючи своєю відвертістю й розлиотою в них свіжістю. Дивно, що такий спокійний погляд міг засісти немов стріла, що, здається, їй самій він теж завдає шкоди» (переклад – Л. Г.). Зауважмо, що кожний з новел циклу характерна своєрідна

деталізація образів. К. Айбл у коментарях до текстів новел збірки називає це явище «речами» або «безглуздими деталями», які свідчать про присутність позитивістської фікції, як додаткового елемента, що вимагає певного містицизму. Дослідник пише, що світ складається з «чуттєвих елементів», які на основі пережитого нами складаються у фіктивні одиниці для правдивого вираження істини [10, 122].

Проходячи крізь випробування долі, головний герой займається інтелектуальним пошуком істини неможливого з наукової точки зору явища, що зрештою заводить його в глухий кут: «... , denn ist man so entblößt von sich und einen Werken wie in dieser Zeit des Lebens, wo eine fremde Gewalt alles von den Knochen reißt. Man ist ungeschützt in dieser Zeit als sonst» [5, 84]. / «... , адже ніколи людина не буває такою самотньою та розгубленою, як у цей період життя, коли чужа груба сила зриває все до кісток. У цей час стаєш більш беззахисним, ніж будь-коли» (переклад – Л. Г.). Згадуючи після смерті героїні про пережите разом, в коротких фрагментах оповіді молодого протагоніста з'являються елементи небувалого й ірраціонального, в яких і сама Тонка часто здається нереальною: «... das war gar nicht Tonka, mit der er gelebt hatte, sondern es hatte ihn etwas gerufen» [5, 127] / «... це не була Тонка, з якою він жив, це щось його покликала» (переклад – Л. Г.). Отож, зрозуміло, що Тонка так і залишається для героя парадоксом: простим, прозорим, передбачуваним, але абсолютно незбагненим.

Розгадка тасмниці Тонки – це центральна проблема художнього твору Р. Музіля, яка, як вважає К.О. Сьйогрен, дещо своєрідно представлена автором для нашого розуміння. Між реципієнтом і подією включено оповідача – головного героя. Описуючи життя «дівчини з магазину» («Geschäftsmädel») крізь призму власної візії, протагоніст наче зазирає у підвалини власної душі. Мова йде про двозначність його свідомості. Герой не тільки намагається довести суб'єктивність своїх уявлень, опираючись на об'єктивні факти, але й перебуває у вирі думок, спогадів, мрій та почуттів. Дослідниця Е. Боа називає це життям «in gespaltenen Welt» («у розколотому світі»), де всупереч плини свідомості свого значення не втрачають логіка та розум [7, 127]. Діалектика понять «раціональне / ірраціональне» нерідко формує основний елемент проблематики художніх творів письменників-модерністів Австрії. У цьому контексті творчість Р. Музіля не виняток, оскільки таку позицію можна прослідкувати як у ранніх його творах, так і в романі «Людина без властивостей». У новелі «Тонка», як вважає К. Айбл, вона виражена «духом інженера» («Ingenieurgeist»), тобто це своєрідна відмова від ідеологічно-фразеологічних формулювань «нерационального» й визнання раціональності [10, 123].

Щоб донести до реципієнта основну ідею твору, художній задум зобов'язав прозаїка використовувати індивідуально-авторські образи-символи. Відтак, неможливо залишити поза увагою вжиту на початку й наприкінці новели метафору «одинокі сніжинки, яка впадала літньої днини» («in einem Sommertag ganz allein niederfallende Schneeflocke»). На думку багатьох літературознавців, таких як Ф. Гергард, Д. Давліанідзе, В.Г. Зокель, Е. Кайзер, «сніжинка» – символічний образ, який найяскравіше відображає незвичайну суть твору «Тонка». «Самотня сніжинка у літню пору», з якою Р. Музіль порівняв героїню новели, викликає у реципієнта ряд асоціацій, таких, як миловидність, чистота, диво, а разом – це також символ самотності й відчуженості. Ф. Гергард зазначив у цьому зв'язку наступне: «сніжинка у літню пору» виражає аконтаність, дивину й самотність, які творять долю Тонки [8, 446]. На думку Д. Давліанідзе, – це образ, на якому тримається вся смислова полівимірність новели «Тонка» [5, 350].

Е. Кайзер та А. Вілкінс у праці «Роберт Музіль: Вступ до твору» («Robert Musil: Einführung in das Werk», 1962) зазначили, що це символ правди, яку розумієш всупереч

раціональному визначенню – разом з цим це доказ Діви Марії, яка згідно легенди на завжди залишається сніжинкою в літню пору [8, 446]. Завдяки символічному образу «сніжинки» Тонка здається протагоністу святою. Він перемістив її у містичну сферу, де вона, виконуючи функцію жертви, сприяє його духовному самопізнанню. Втративши Тонку, герой оживив її у своїх спогадах, снах і фантазях: «Er fühlte sie von der Erde bis zum Kopf und ihr ganzes Leben» [5, 127] / «Він відчував від ніг до голови її і все її життя» (переклад – Л. Г.).

Наділивши образ Тонки релігійними ознаками символу, автор відносить його до «вищої сфери» – світу значень та смислів. Тут Тонка символізує Діву Марію, а «сніжинка» – символ нереальної, дивовижної події. Зважаючи на це, можна говорити про використані письменником традиційні символи, а також деякі усталені образи-символи. Вони закріпилися за певними, здебільшого природними об'єктами та явищами, в суттєвих ознаках яких вбачаються аналогії з ціннісними проявами людського життя. До прикладу, натяком на природний фон служать «примарне» («traumhafte») прізвисько Тонки, яке в перекладі з чеської означає «він прийшов через луг» («er kam über die Wiese») або ж «він співав» («er sang»), а також символ, яким протагоніст характеризує самого себе – «вільно літаючого, неспіваючого птаха»: «Er war für Zerstörung der Gefühle, war gegen Gedichte, Güte, Tugend, Einfachheit; Singvögel brauchen einen Ast, auf dem sie sitzen, und der Ast einen Baum, und der Baum braunblöde Erde, er aber flog, er war zwischen den Zeiten in der Luft; ... [5, 100] / «Він був за руйнування почуттів, був проти віршів, добра, чесноти, простоти; співаючі птахи потребують гілку, на якій вони могли б сидіти, гілці потрібне дерево, а дереву – незрозумілий бурий ґрунт, але сам він літав у повітрі поміж різних часів;...» (переклад – Л. Г.). Така побудова новели викликає цілий комплекс алюзій стосовно жіночого та чоловічого образів. Птах у народній творчості – це символ душі, що нерідко зустрічається в міфології Стародавнього Єгипту, Індії та Греції. Проте ідея душі як птаха – протилежна до образного уявлення, тобто вона не завжди уособлює доброту людської душі. Р. Музіль змальовує неспіваючого птаха, який виступає то в ролі тверезого аналітика, або ж сп'янілого екстатика.

Зустріч з простою дівчиною Тонкою повертає «молодого фантастичного прихильника холодного, фантастично сухого, захопленого новизною інженерського духа» («ein fantastischer Jünger des kühlen, trocken phantastischen, Bogen spannenden neuen Ingenieurgeistes») до природи та мистецтва. Адже поряд зі спогадами про Тонку на думку йому спадають майже поетичні порівняння: «...während sie sprach, nach dem Mond zu sehen, der blaß über gemähten Korn stand, antwortete schlagfertig scheu, fühlte sich im Schutz des Mondes, und der Wind blies so sanft über die Stoppeln, als müsste er eine Suppe kühlen» [5, 86–87] / «...коли вона говорила, дивлячись на блідий місяць, який висів над стогами, сором'язливо відповідала, наче почуваячись під захистом місяця, а вітер віяв над стернею так обережно, наче охолоджував гарячу юшку» (переклад – Л. Г.). Тут згадуються рядки віршів Фрідріха Шіллера: «Ihm schenkte des Gesanges Gabe, der Lieder süßen Mund Apoll» / «Дав Аполлон йому зарання, натхненний співотворчий дар» [6, 80]; зрештою з нею він співає...

Висновки. Специфіка образотворення Р. Музіля синтезує всі сфери його новелістики у змістовому та формальному аспектах. Аналізуючи новелу «Тонка» з циклу «Три жінки», ми з'ясували, що основна роль тут належить своєрідній символізації образів-персонажів.

Свою символічну функцію жіночий образ Тонки отримав у контексті життя протагоніста у певному соціумі. Опираючись на реальний, предметний світ, представлений автором, героїня новели Тонка відносить його, а разом і реципієнта до підвалин людської

свідомості – до почуттів, мрій, спогадів, снів. Разом з Тонкою символічного значення набувають і пов'язані з нею метафоричні образи («сніжинка літньої днини», «неспіваючий птах»), які, у деякому розумінні, окреслюють подальшу долю протагоністів. Таким чином, як слушно зауважує Н. Арутюнова, «стати символом означає отримати функцію, яка визначає життя людини, владно диктує вибір життєвих шляхів і моделі поведінки» [1, 84]. Тому з метою реалізації символів у тканині тексту автор залучив як цілком звичні традиційні об'єкти (сили природи, небесні тіла, рослинність, тварин), так і самотні авторські. Надавши образу Тонки символічного значення, Р. Музиль переніс точку опори в новелі на світ інтерпретацій. Це вимір, у якому критик завжди шукає код для прочитання глибокого смислу і відтворення художньої свідомості письменника.

Твір «Тонка», оповитий традиційними та індивідуально-авторськими символами, можливо зрозуміти тільки шляхом інтерпретації. І саме це примушує вивчати названу новелу з проєкцією на психологічний, релігійний, символічний чи феноменологічний виміри.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Образ, метафора, символ / Н. Д. Арутюнова // Res Philologica. Филологические исследования. Памяти академика Г. В. Степанова. – Москва–Ленинград, 1990. – С. 71–88.
2. Зимомря І. Австрійська мала проза ХХ століття: художня світобудова / Іван Зимомря – Дрогобич-Тернопіль: Посвіт, 2011. – 396 с.
3. Керлот Х. Э. Словарь символов / Х. Э. Керлот. – М.: «REFL-book», 1994. – 607 с.
4. Ковалів Ю. Символ / Ю. Ковалів // Літературознавча енциклопедія: У 2 т. – К., 2007. – Т. 2. – С. 389–390.
5. Музиль Р. Избранное: Сборник / Роберт Музиль. – М.: Прогресс, 1980. – 398 с.
6. Шіллер Ф. Лицар Тогенбург; Івікові журавлі; Поділ землі: З польської Пер. з нім. // Зарубіжна література: Підруч.-хрестоматія для 7 кл. / Уклад. С. Сафарян, Л. Тіунова. – К., 2000. – С. 75–84.
7. Boa E. J. Austrian Ironies / Elisabeth J. Boa // Modern Language Review 63. – 1968. – S. 127.
8. Eibl K. Robert Musil Drei Frauen. Text, Materialien, Kommentar / Karl Eibl. – München: Reihe Hanser Verlag, 1978. – 270 S.
9. Reniers-Servranekx A. Robert Musil: Konstanz und Entwicklung von Themen, Motiven und Strukturen in den Dichtungen / Annie Reniers-Servranekx. – Bonn: Bouvier 1972. – 181 S.
10. Sjögren Ch. O. The Enigma of Musil's Tonka / Christine Oertel Sjögren // Modern Austrian Literature 9, 34. – 1976. – P. 100–113.

REFERENCES

1. Arutyunova N. D. Obraz, metafora, simbol / N. D. Arutyunova // Res Philologica. Filologicheskie issledovaniya. Pamyati akademika G. V. Stepanova. – Moskva–Leningrad, 1990. – S. 71–88.
2. Zymomria I. Avstriiska mala proza KhKh stolittia: khudozhnia svitobudova / Ivan Zymomria – Drohobych-Ternopil: Posvit, 2011. – 396 s.
3. Kerlot Kh. E. Slovar simvolov / Kh. E. Kerlot. – M.: «REFL-book», 1994. – 607 s.
4. Kovaliv Yu. Symvol // Literaturoznavcha entsyklopedia: U 2 t. – K., 2007. – T. 2. – S. 389–390.
5. Muzil R. Izbrannoe: Sbornik / Robert Muzil. – M.: Progress, 1980. – 398 s.
6. Shiller F. Lytsar Tohenburh; Ivikovi zhuravli; Podil zemli: Z polskoi Per. z nim. // Zarubizhna literatura: Pidruch.-khrestomatia dlia 7 kl. / Uklad. S. Safarian, L. Tiunova. – K., 2000. – S. 75–84.
7. Boa E. J. Austrian Ironies / Elisabeth J. Boa // Modern Language Review 63. – 1968. – S. 127.
8. Eibl K. Robert Musil Drei Frauen. Text, Materialien, Kommentar / Karl Eibl. – München: Reihe Hanser Verlag, 1978. – 270 S.
9. Reniers-Servranekx A. Robert Musil: Konstanz und Entwicklung von Themen, Motiven und Strukturen in den Dichtungen / Annie Reniers-Servranekx. – Bonn: Bouvier 1972. – 181 S.
10. Sjögren Ch. O. The Enigma of Musil's Tonka / Christine Oertel Sjögren // Modern Austrian Literature 9, 34. – 1976. – P. 100–113.

Статтю подано до редакції 20.10.2017 р.